

ХИРУРГИЯНЫ КЫРГЫЗ ТИЛИНДЕ ОКУТУУНУН КӨЙГӨЙЛӨРҮ

**А.А. Сопуев¹, Э.Э. Кудаяров¹, М.К. Ормонов², О.А. Умурзаков²,
Р.Р. Апсаматов², К.Е. Овчаренко¹**

¹И.К. Ахунбаев атындагы Кыргыз Мамлекеттик медициналык академиясы
Бишкек ш., Кыргыз Республикасы

²Ош облустар аралык бириккен клиникалык ооруканасы
Ош ш., Кыргыз Республикасы

E-mail: Kudayarovedil@gmail.com

Корутунду. Макаладаа акыркы жылдары кыргыз тилин өнүктүрүү жана анын коомдук турмуштагы ролун күчөтүү боюнча жасалып жаткан кадамдар ошол эле учурда медициналык окуу жайларында кыргыз тилинде окутуудагы келип чыккан көйгөйлөр сүрөттөлгөн.

Өлкө аймагында Президент тарабынан бекитилген Кыргыз Республикасында Мамлекеттик тилди өнүктүрүүнүн жана тил саясатын өркүндөтүүнүн Улуттук программасы бар экендигин белгилей кетүү керек.

Программанын максаты мамлекеттик тилдин коомдук турмуштун бардык чөйрөлөрүндө кецири иштешине жана кыргыз тили менен интеграциялык ролду аткарууга жетишүү болгон. Мамлекеттик башкаруу, иш кагаздарын жүргүзүү жана кесиптик баарлашууда кыргыз тилин колдонууда түп-тамырынан бери өзгөрүүлөргө жетишүү милдети коюлган.

Кыргыз Республикасында Мамлекеттик тилди өнүктүрүүнүн жана тил саясатын өркүндөтүүнүн Улуттук программасы медицина тармагын дагы четтеп өткөн жок. Медициналык окуу жайларында кыргыз тилин окутууга олуттуу басым жасалууда. Бирок тилекке каршы айтылган иш-чараларды ишке ашырууда көптөгөн көйгөйлөр келип чыгууда.

Негизги сөздөр: кыргыз тилин өнүктүрүү, тил саясаты, кыргыз тилинде окутуунун көйгөйлөрү.

ПРОБЛЕМЫ ОБУЧЕНИЯ ХИРУРГИИ НА КЫРГЫЗСКОМ ЯЗЫКЕ

**А.А. Сопуев¹, Э.Э. Кудаяров¹, М.К. Ормонов², О.А. Умурзаков²,
Р.Р. Апсаматов², К.Е. Овчаренко¹**

¹Кыргызская Государственная медицинская академия им. И.К. Ахунбаева
г. Бишкек, Кыргызская Республика

²Ошская межобластная объединенная клиническая больница
г. Ош, Кыргызская Республика

Резюме. В статье описаны шаги, предпринятые в последние годы для развития кыргызского языка и усиления его роли в общественной жизни, а также проблемы преподавания кыргызского языка в медицинских вузах.

Следует отметить, что в Кыргызской Республике действует Национальная программа развития государственного языка и языковой политики, утвержденная Президентом.

Целью программы было достижение широкого использования государственного языка во всех сферах общественной жизни и роль интеграции с кыргызским языком. Задача - добиться радикальных изменений в использовании кыргызского языка в государственном управлении, делопроизводстве и профессиональном общении.

Национальная программа развития государственного языка и совершенствования языковой политики в Кыргызской Республике не обошла стороной медицинский сектор. Особое внимание уделяется преподаванию кыргызского языка в медицинских вузах. К сожалению, есть много проблем с реализацией этих мер.

Ключевые слова: развитие кыргызского языка, языковая политика, проблемы обучения на кыргызском языке.

PROBLEMS OF TRAINING SURGERY IN THE KYRGYZ LANGUAGE

A.A. Sopuev¹, E.E. Kudaiarov¹, M.K. Ormonov², O.A. Umurzakov²,
R.R. Apsamatov², K.E. Ovcharenko¹

¹ Kyrgyz State Medical Academy named after I.K. Akhunbaev
Bishkek, Kyrgyz Republic

²Osh Interregional United Clinical Hospital
Osh, Kyrgyz Republic

Summary. The article describes the steps taken in recent years to develop the Kyrgyz language and strengthen its role in public life, as well as the problems of teaching the Kyrgyz language in medical universities.

It should be noted that the National Program for the Development of the State Language and Language Policy, approved by the President, operates in the Kyrgyz Republic.

The goal of the program was to achieve widespread use of the state language in all spheres of public life and the role of integration with the Kyrgyz language. The task is to achieve radical changes in the use of the Kyrgyz language in public administration, office work and professional communication.

The national program for the development of the state language and improvement of the language policy in the Kyrgyz Republic did not bypass the medical sector. Special attention is paid to teaching the Kyrgyz language in medical universities. Unfortunately, there are many problems with the implementation of these measures.

Keywords: development of the kyrgyz language, language policy, problems of teaching in the kyrgyz language.

Киришүү

Акыркы жылдары кыргыз тилин өнүктүрүү жана анын коомдук турмуштагы ролун күчөтүү боюнча кадамдар жасалып жаткандыгын моюнга алуу керек. Оң жагы, өлкө аймагында Президент тарабынан бекитилген Кыргыз Республикасында Мамлекеттик тилди өнүктүрүүнүн жана тил саясатын өркүндөтүүнүн Улуттук программасы бар экендигин белгилей кетүү керек.

Программанын максаты мамлекеттик тилдин коомдук турмуштун бардык чөйрөлөрүндө кеңири иштешине жана кыргыз тили менен интеграциялык ролду аткарууга жетишүү болгон. Мамлекеттик башкаруу, иш кагаздарын жүргүзүү жана кесиптик баарлашууда кыргыз тилин колдонууда түп-тамырынан бери өзгөрүүлөргө жетишүү милдети коюлган [1].

Кыргыз Республикасында Мамлекеттик тилди өнүктүрүүнүн жана тил саясатын өркүндөтүүнүн Улуттук программасы медицина тармагын дагы четтеп өткөн жок. Медициналык окуу жайларында кыргыз тилин окутууга олуттуу басым жасалууда. Мисалы: КММАда иш кагаздарын гана улуттук тилде жүргүзбөстөн окуу програмаларын жана окуу процессин дагы кыргыз тилинде жүргүзүүдү олуттуу иш-чаралар журуп жатат. Бирок тилекке каршы айтылган иш-чараларды ишке ашырууда көптөгөн көйгөйлөр келип чыгууда.

Программанын аналитикалык киришүүсүндө кыргыз тили эне тили болбогон кыргыз жарандарынын он пайызы гана кыргызча сүйлөй тургандыгы белгиленет. Мектептерде

кыргыз тили окутулат, бирок окутуунун эффективдүүлүгү төмөн, окутуунун инновациялык методдору жетишсиз, улуттук тилди үйрөнүүгө мотивация жетишсиз [2].

Кыргыз тилинде бирдиктүү окуу программасы жок, окуу материалдары жетишсиз.

Бул иштин максаты медицинада кыргыз тилинин азыркы абалын жана хирургияны кыргыз тилинде окутуунун проблемаларын изилдөө болгон.

Хирургия предмети студенттерге 4-5 курста гана окутулат, андыктан студенттер начар даярданып келишет. Мунун себеби төмөнкү курстарда предметтер орус тилинде окутулат. Орус мектептерин аяктаган студенттер үчүн кыргыз тилинде сабак алуу "Шок" сыяктуу.

Дагы бир көйгөй, биздин мугалимдерибиздин баары эле медицина боюнча билимин орус тилинде алышкан жана азыркыга чейин алар студенттерди орус тилинде окутуп келишет, ошондуктан алар учун орус тилинде сабак бергендей эле, студенттерди кыргыз тилинде окутуу койгой жаратат, бул чоң айырмачылык.

Жада калса институттагы кыргыз мектептерин аяктаган мугалимдер да медицинаны орус тилинде окушкан. Азыр деле алар бардык заманбап билимин орус тилинде, ал тургай англис тилинде алышат. Мунун себеби, учурда бүткүл дүйнөлүк медицина илими англис тилинде, азыркы учурда дүйнөлүк медицинанын стандарты англис тили болуп саналат.

Медицинаны кыргыз тилинде окуган студент дүйнөлүк медицинадан алыстап

кеткендей, мунун себеби, азыркы илимдин бардыгы негизинен англис тилинде, орус тилинде дагы эмес.

Мисалы: дүйнөгө белгилүү медициналык журналдарды алыңыз, алардын бардыгы англис тилинде, ал тургай башка тилдерде чыккан журналдардын да англисче котормолору бар.

Көрсө, биз студенттерибизди эки эселенген жумуштарды жасоого мажбурлайбыз, башкача айтканда биз кыргыз тилинде окутсак дагы, студенттер бул материалды орус тилинде же эң жакшы дегенде англис тилинде окууга аргасыз болушат, бул көйгөй.

Дагы бир чон койгой бул медициналык терминдер.

Илимий-техникалык прогрессти тездетүү шартында терминология өзгөчө мааниге ээ. Бул маалымат булагы, адистикти өздөштүрүүнүн куралы. Илимдин жана техниканын кайсы гана болбосун тармагынын концептуалдык мейкиндиги терминдер менен чагылдырылат [3].

Медициналык терминология - бул өзүнүн структуралык-семантикалык, деривативдик жана стилистикалык мүнөзүнүн өзгөчөлүктөрүнө байланыштуу жалпы сөздөрдөн айырмаланып, демек, тилдин лексикалык тутумунда өзгөчө орунду ээлеген лексиканын конкреттүү катмарларынын бири [4]. Белгилей кетүүчү нерсе, азыркы этапта медициналык терминдер күнүмдүк баарлашууда, адабий тилде, саламаттыкты сактоо жаатында, медициналык кесиптик дискурста жана илимдин тилинде кенири колдонулат.

Ушул кезге чейин кыргыз тилиндеги медициналык терминдердин түзүлүшү жана учурдагы абалы олуттуу, деталдуу изилдөөнүн предмети болгон эмес. Ал ортодо, илимдин башка тармактарынын терминологиясы сыяктуу эле, кыргыз тилинде да медициналык терминологияны түзүү мезгилдин жана илимий коомчулуктун талабы. Лингвистика бул маанилүү жана керектүү теманы жаңы гана изилдеп баштады. Ошентип, мамлекеттик тилдеги илимий терминологиялык тутумдарды калыптандыруунун зарылдыгы, айтылган көйгөйдүн актуалдуулугун аныктоочу, кыргыз тилинин өзгөчө субстили катары медициналык терминологияны терең талдоону жана сүрөттөөнү талап кылат [5].

Бирок, алардын бардыгы медицинада тамырлаган эмес, алардын көпчүлүгү төмөнкү себептерден улам грек-латын тилдеринен келип чыккан терминдер менен алмаштырылган: биринчиден, бул түшүнүктөрдүн кыргыз тилинде так белгилерин табуу ар дайым эле мүмкүн эмес; экинчиден, бир катар тилдер үчүн эл аралык терминдерди колдонуу максатка ылайыктуу жана прагматикалык мүнөзгө ээ, анткени бирдиктүү жалпы терминология үчүн концептуалдык негиз түзүлүп жатат, ал ар кайсы өлкөлөрдүн өкүлдөрү үчүн түшүнүктүү. Бул баалуу тажрыйбаны кыргыз тилиндеги медициналык терминологияны калыптандырууда колдонуу пайдалуу.

Мисалы: Курт сымал осундуунун сезгениши орусча "Аппендицит", англисче "Аппендицит".

Окуу процессинде студенттерге кыргыз тилиндеги терминологияны колдонуу бир топ кыйынга турат, анткени студенттер көп учурда айтылган сөздөрдү түшүнүшпөйт, ошондуктан аларга ошол эле нерсени дагы бир жолу түшүндүрүп беруу керек боло, бирок орус тилинде.

Кыргыз тилиндеги ар кандай медициналык сөздүктөрдө бир эле орус тилиндеги терминдерге ар кандай котормолор берилген, бул алардын тартипсиздигине жана карама-каршылыктарына алып келет, бул окуу адабияттарында, мезгилдүү басылмаларда жана атайын маалымдамаларда чагылдырылган. Бул көйгөйдү чечүү үчүн убакыт талап кылынат, анын ичинде атаандаш варианттардан керектүүсү гана аныкталынат.

Окуу куралдарын талдоодо тигил же бул терминдин ар кайсы жылдардагы сөздүктөрдө кандайча которулганы кызыктуу болду. Жогоруда айтылгандай "гангрена" сөзүнүн котормолорун салыштырганда төмөнкүлөр айкын болду. 1964-жылдагы сөздүктө бул термин төмөнкүдөй которулган: Гангрена (некроздун түрү) - (некроздун бир түрү) [6]. Бул котормону, биздин

оюбузча, сапаттуу деп атоого болбойт, анткени түшүнүктүн маңызын түшүнүү үчүн "некроз" термининин маанисин билүү керек, ал өз кезегинде тиешелүү түшүндүрүүнү талап кылат. 2014-жылдын сөздүгүндө гангрена сөзү "чирүү, жансыздануу" - некроз деп которулган. 2015-жылы "гангрена" термини кыйла кенири чечмеленет - "дененин ткандын бир болугунун (мучөсүнүн) чиреши, некроздун бир түрү" - бул некроздун бир түрү, орган же ткандардын чирешинин белгилери [7]. Котормолордогу ушул дал келбестиктер көптөгөн башаламандыктарды жаратат.

Корутунду

Учурда медициналык лексикалык тутумдун мамлекеттик тилге акырындык менен өтүүсү үчүн социалдык жана лингвистикалык шарттар даярдала элек. Биздин оюбузча, мамлекеттик тилге медицинада кенири тараган медициналык лексиканы, башкача айтканда, студенттерге белгилүү бир терминдин түшүндүрмөсү катары жардам берген сөздөрдү гана которуу максатка ылайыктуу. Ошол эле атайын терминдерди которууга болбойт, анткени алардын басымдуу көпчүлүгү эл аралык мүнөзгө ээ.

Адабияттар

1. Дмитриева Е.В. *Роль русского языка в становлении и развитии медицинской терминологии в Кыргызстане: автореф. дис. ... канд. фил. наук: 10.02.19 – теория языка / Е.В. Дмитриева; Кыргызский Государственный университет имени И. Арабаева.* - Б.: «Сарыбаев Т.Т.», 2020. - 28 с.

2. Аманалиева Г.Э. *Медицина адистиги боюнча окуу-сөздүк минимумду түзүүнүн методикалык өзгөчөлүктөрү // Наука, новые технологии и инновации кыргызстана - 2019. - №10. – С. 204-208.*

3. Исабекова А.Б. *О терминах в документации. Кыргыз терминологиясынын маселелери.* - Фрунзе: Илим, 1981.

4. Баева Т.А. Методика формирования профессиональной иноязычной компетенции студентов медицинских вузов в условиях информационно-образовательной среды: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 – /Т.А. Баева; Карачаево-Черкесский государственный университет им. У.Д. Алиева. - Нижний Новгород, 2013. – 25 с.
5. Дюшеналиев Б.Д., Маматов Э.А. Оорулардын клиникалык белгилеринин жана кош белгилеринин орусча-кыргызча сөздүгү: руководство для врачей и студентов на кырг. языке. - Б.: «Веста», 2013. - 532 с.
6. Ахунбаев И.К. Анатомиялык-физиологиялык терминдердин орусча-кыргызча сөздүгү: учебное пособие. – Фрунзе: Илим, 1981.
7. Сопуев А.А., Маматов Н.Н., Кудаяров Э.Э., Ибраев Д.Ш., Сыдыков Н.Ж. Анализ активности различных антибактериальных средств на формирование спаечного процесса в брюшной полости // Вестник КГМА им. И.К. Ахунбаева. – 2017. - №4. - С. 108-111.